

Уводне напомене

Замисљена и конципирана као универзитетски уџбеник за студенте филолошких (филозофских) факултета: пре свега за русисте и, шире, слависте, јер се у једном од фокуса налази проблем међусловенског превођења са свим импликацијама које из тога прозилазе, али и за студенте страних језика и књижевности, с обзиром на ширишу захвата из опште проблематике књижевног превођења, – *Поетика књижевног превођења* може да се користи и у средњим школама филолошког усмерења као допуноско штиво уз постојеће основне уџбенике, какав је, на пример, *Техника превођења* Миодрага Сибиновића, и то под условом да наставник страног језика изврши одбир оних поглавља која су у складу са наставним програмима из превођења и треба да буду усвојена на нивоу продуктивног знања, а преостала да препоручи посебно надареним ученицима.

Сваки облик тзв. међујезичког превођења битно одређују два појма: *процес* и *текст* којима одговарају два нивоа – ниво процеса комуникације и ниво текста. У појмици књижевног превођења ова два централна момента којима се дефинише стварање преводног текста спецификују се као сложени *процес преобликовања књижевно-уметничког текста* који се може окарактерисати као репродукционо-модификаторски на чијем се крају јавља *текст књижевног превода* са низом најближих функционално-смисаоних еквивалената у језику-циљу. Стога је сасвим разумљиво настајање аутора да у овој књизи сједини два подручја која су стичајем околности до сада често раздвајана: теоријски приступ и преводилачку праксу јер и једно и друго потпомаже овладавању занатом, па вештином и, најзад, уметношћу. И управо тим редоследом, јер уколико би се теорија и пракса насилно раздвојиле, овај природни растући след у развоју будућег књижевног преводноца био би поремећен или у најбољем случају тешко предвидљив и препунтеш више или мање случајности. Међутим, као што није довољно познавање теорије стиха да би се постало песник, тако исто је недовољно чак и бриљантно познавање теорије превођења да би се постало добар преводилац.

Преглед теоријске мисли у области *ars translativae* је с обзиром на прагматичку усмереност књиге нужно селективан и сумаран. Па ипак у њој је дат преглед свих битних питања којима се теорија превођења бавила у последње две-три деценије, от како је ова у пуном замаху: питање њеног статуса и легитимитета као самосталне *par excellence* филолошке дисциплине, издајање њених основних обележја уз помоћ низа дисинкција, одређивање

њеног места у науци о превођењу и међу другим врстама и облицима превођења, дефинисање њеног предмета и истицање основних циљева.

После таквог сумарног прегледа теоријске мисли о превођењу уопште, с посебним освртом на књижевно превођење, у другом (рекли бисмо, и важнијем) делу понуђен је један низ специфичних за књижевно превођење модела, – низ крајње отворен, модели комплементарни којима се уочавају, дефинишу, контролишу и усмеравају креативни елементи у процесу поновног обликовања слојевите вербално-естетске структуре, те тако постају предмет научног испитивања и какве-такве научне формализације. Цео систем модела заснован је на два основна појма и на неколико специфичних методолошких поступака. „Стилска еквивалентност” и „креолизација културних и жанровских модела” два су кључна појма у тако конципираној теорији књижевног превођења. За универзални пак аналитички поступак сматра се „стилистички експеримент” који се подједнако успешно примењује у иманентној анализи оригинала и превода погаособ, као и у компаративно-стилистичкој анализи оригиналног и преводног текста (или варијанги превода истог дела). Двострука природа дела – вербална и естетска – условила је доминацију стилистичког приступа, а сваки стилистички проблем балансира на жици разапетој између лингвистичких и књижевних дисциплина. А маколико термин стил био противречан и често субјективно обојен, макако у свакој од оних дисциплина које се њиме често служе (естетика, историја уметности, наука о књижевности и лингвистика) добијао и свој специфичан шири или ужи садржај, – ипак постоји нешто заједничко свима: да је то увек диференцијална подврста, подсистем у низу сличних, али који се непоновљивом селекцијом, комбинацијом и употребом елемената супротставља свим другим. У истраживању стила пошло се од оног двојства у схватању синтагме „језик уметничког дела” према којем она има два различита значења: једно, у смислу „језика уметности”, односно система уметничког исказа стваралачке индивидуе, и, друго, у смислу опште представе о систему књижевног или стандардног језика. То уједно значи да пишчев језик, с једне стране, мора бити разумљив читаоцу, тј да се уклапа у норме књижевног језика, и, са друге, да се потчињава опним категоријама књижевне уметности које битно одређују склоп уметничке књижевности дате епохе. Дакле, стил се схвата онако широко како то чини савремена стилистика: и као *стил језика* (тј. као јединствен и целовит систем вербално-естетских исказа стваралачке индивидуе), и као *стил књижевности*, када се у елементе стила укључују тема, жанр, композиција, приповедачки поступак. При том се између *језика* и *књижевности* успоставља посебна врта везе: оне су две разне и самосталне друштвене појаве које не треба поистовећивати, али не треба ни сметнути с ума њихову комплементарност и облике спојева у одређеним структурним и конкретно-историјским условима. То значи да језичке појаве са својим основним комуникативним својствима кад доспеју у сферу књижевног стваралаштва добијају нова *естетичка* својства и квалитете. Пође ли се од овако широког заснованог појма стила књижевно-уметничког дела, сам приступ таквом слојевитом објекту мора бити у најмању руку двострук: књижевно-стилистички и лингво-стили-

тички јер је данас подједнако очигит анахронизам и лингвиста глуп за поетску функцију језика и проучавалац књижевности неупућен у лингвистичке методе.

Појам *еквивалентности*, као основна категорија опште теорије превођења, примењен на вербално-естетски објекат нужно се спецификује као превасходно *стилска еквивалентност* јер се стилски принцип преводног дела мора ускладити према стилском шаренилу изворника. Модели иманентне стилистичке и компаративно-стилистичке анализе уз примену *стилскијичког експеримента* (тј. смислања имагинарних варијанти, синонимских парова или пицова, за речи, синтагме и веће синтаксичке целине као стилотворне елементе оригинала и превода) треба да елиминирају негативне ефекте код примене постојећих теоријских модела који претендују да објасне и предвиде процес превођења (*денотативни или ситуативни, трансформациони, семантички и модел нивоа еквивалентности плана садржаја* – Сибиновић 1990: 113–122). С обзиром да ни један од њих не пружа довољно широку основу за приступ сложеној књижевно-уметничкој структури, поменути модели покривају већи део простора у процесу превођења књижевног текста. То, дакако, није некакав заувек дат, апсолутан систем модела већ крајње отворен, интегративан.

Ова књига је настала као резултат ауторових настојања да своја трајна интересовања за теоријску мисао у домену *ars translativae* и вишегодишње наставничко искуство у раду са студентима руског језика и књижевности обједини са циљем да се систематски прати и истражује *феномен естетског* у књижевном превођењу, оног замисљеног специфично естетског остатка који настаје и који се најлакше уочава када се пореде преводи са једног природног језика на други са уметничким преводима, или када се врши смислања редукација компоненти естетског у уметничком тексту (*Д. Живковић* 1965: 130–141) јер је циљ сваке посебне теорије, па и теорије књижевног превођења, да посебно проучава оне појаве које је чине посебном. За теорију књижевног превођења то је целовита свеукупност „експресивних чињеница“, којима се основној семантичкој структури исказа придодаје посебан смисаони „валер“. А управо те „експресивне чињенице“ треба признати за стилистичке које треба да буду предмет стилистике као посебне филолошке дисциплине, блиске и науци о књижевности и науци о језику, па ипак различите и од једне и од друге, јер има свој предмет, своје категорије и критеријуме. Наравно, питање преобликовања вербално-естетског текста постаје предмет компаративне стилистике, чији се обим нејраживања у последњих неколико деценија знатно проширио: с једне стране, у правцу различитог предмета истраживања (књижевна дела у оквиру истог жанра, настала у разним књижевностима, на различитим језицима, или оригинал и његови вишескратни преводи, на један или на више језика) (*Федоров* 1971: 44) и, са друге, у правцу примене различитих аналитичких поступака које нуди компаративна стилистика како лингвистичког тако и књижевног усмерења.

Аутор се махом ограничио на материју која је обухваћена постојећим наставним програмима из теорије и праксе превођења на филолош-

ким (филозофским) факултетима, трудећи се у исто време да давно уочене теоријске белине у тим програмима попуни најновијим истраживањима код нас и у свету, укључивши и своје сопствене прилоге које је претходно ставио на јавну проверу на међународним скуповима и објављивањем у специјализованим гласилима.

Симултаност теоријског и прагматичког усмерења допринели су да се избегну две крајности: чисто филозофска спекулација која би постала самој себи циљ, са једне стране, и пуки прагматизам који би да занемари и чак потцени теоријску ширињу, са друге. Овако се два лика једног истог феномена узајамно контролишу: у области теорије поплава могућих спекулација се задржава у каквим-таквим обалама емпирије, а бујица се усмерава у жељеном правцу; обале такве емпирије се при том ипак померају јер бујица подрива обале, померајући тако основни ток, а да ипак остане у некаквим обалама, са тенденцијом нових меандрирања. То, наравно, нипошто не значи да се инсистира на некаквом апсолутном паралелизму, на поклапању теорије и праксе: да сваку теоријску опсервацију обавезно прати и један апликативни део. То би било недопустиво упрошћавање феномена који је комплексан, готово несагледив и стога отворен према новим теоријским просторима који не зависе од праксе нити су у било каквој вези са њом. Ниједна мисао, па ни преводилачка не да се сместити у било какве оквире нити свести на неколике схеме. Па ипак ова два лика појава у књижевном превођењу имају један заједнички циљ: да се премосте простори који деле мање или више удаљене културе и књижевне традиције, уклоне комуникацијске баријере и успоставе *везе*, али схваћене онако широко, метафорички широко, како је то својевремено учинио Жак Дерида у свом папису о метафори када јој је детерминизацијом појма вратио првобитно значење које и данас постоји у савременом грчком језику: *превожење, повезивање, спајање, везе сваке врсте* (Дерида 1982: 407).

Имајући у виду дихотомни склоп књиге – да буде преглед најновијих теоријских домета у књижевном превођењу и уједно практични приручник за књижевног преводиоца – аутор пише ипач на елиминацију или на било какву редукцију научне апаратуре већ само на извесна упрошћавања: фусноте и напомене померене су на крај поглавља, а условне скраћенице – на крај књиге, где су даге и библиографија, индекси имена и резимеи на два светска језика – на руском и енглеском. Тако се пружа могућност за два читања: са целокупном или делимичном апаратуром – за оне посвећене у све тајне књижевног превођења; и без ње – за филолошки подмладак и професионалне преводиоце.

Део материјала из претходне ауторове књиге (*Уметност превођења или занат*, 1986) уграђен је у ову књигу, знатно измењен и у складу са новим ауторовим сазнањима и гледиштима. Да би се избегла непотребна понављања, која су и иначе неизбежна, упућујемо читаоце на оне домаће ауторе у чијим се ауторским књигама могу наћи детаљни подаци о проблематици опште теорије превођења, са прегледом преводилачких концепција и врстама превођења: Владимир Ивир, *Теорија и техника превођења*. Сремски Карловци, 1978. Центар „Карловачка гимназија“; Миодраг Сиби-

новић, *Оригинал и превод* – увод у историју и теорију преводњења, Београд, Привредна штампа, 1979; *Нови оригинал* – увод у преводњење, Београд, Научна књига, 1990; *О преводњењу* – приручник за преводнице и инокореспонденте, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1983; Ранко Бугарски, *Преводњење* (у:) Лингвистика у примени, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1986, 111–147; за озбиљно бављење теоријом књижевног преводњења неопходно је консултовати монографије: Миле Стојнић, *О преводњењу књижевног текста* (1980); Миодрага Сибиновића, *Нови оригинал* (1990); Саве Бабића, *Како смо преводили Пејофеђија* (1985); *Разабраћи у илестиву* (1986); *Превесеји* (1989); Р. Маројевић, *Лингвистика и џоеџика преводњења* – међусловенски превод (1987); Бориса Хлебца, *Оџиџа начела преводњења* (1989); тематске зборнике које су приредили; Сава Бабић, *О теорији преводњења и преводњењу* (У:) *Руковод*, Суботица, 1979, XXV, 3–4; Љубомира Рајића, *Теорија и џоеџика преводњења*, Београд, 1981; Крипке Видаковић, *Књижевно преводњење: теорија и историја*, Пожаревац, 1989; Предрага Пипера, *О преводима из руске књижевности* – Преводилачка читанка, Нови Сад, 1985.

Аутор се захваљује рецензентима др Миодрагу Сибиновићу и др Сави Бабићу на помоћи и корисним саветима у току израде књиге.